

a csodagyermeki lét vértanujának élete, melyhez hasonló — igaz! — nines is több följegyezve a krónikában, »örök figyelmeztető minden szülő és nevelő számára, hogy csak a test és lélek együttvaló, erőltetés nélküli fejlődése lehet a nevelés célja s annál óvatosabbaknak kell lennünk az ilyen rendkívüli esetekben, minél messzebbre hajlik a fejlődés a normális gyermek fejlődésének vonalától«.

Néhány leány-csodagyermek példájának közlése vagyis a szorosabban történeti rész után Kiss József tulajdonképeni pedagógiai fejtegetésképen annak okait keresi, hogyan s miért van az, hogy voltaképen sok a fel-felbukkanó csodagyermek, különösen inkább külföldön. Az okokat első sorban a szülők hiúságában látja, kik túlkorán ismeretekkel tömvén gyermekeiket, szem elöl tévesztik a nevelés főcélját, mely abban áll, hogy józan ítéletű, erkölcsös jellemű embereket, nem pedig ismeret-automatákat kíván az élet, az egyén és a nemzet érdeke egyaránt. Más okot a szülők nyomorúságból eredő kapzsiságában, pénzvágyában, más esetben a szülők hiányos lélektani és pedagógiai ismereteiben látja. Mindezek ellen keresni kell a panaceát, ha lehet. De másrészt el kell ismernie a legújabb olasz iskolai törvény (Carta della scuola) egyik gondolatának érvényét minden nemzet pedagógusainak, s ez így szól: »Minden nevelő felelős azért, hogy a tehetséges gyermek el ne vesszen.« Ez különösen ma nevezetes tétel, mikor a tehetségesekkel külön törődni szinte pedagógiai normává lett az egész világon. Ily módon Kiss József dolgozatának tanulságai összefüggenek annak a tanulmány-nak eszméivel is, melyeket folyóiratunk f. évi 1—2. számában a *különök iskolájáról* olvashattunk régi jónevű pedagógus-íróknak, Kemény Ferencnek tollából.

Néhány speciális eset különlegesebb okának föltárása, az e körbe vágó statisztikai adatok és a csodagyermekkel vagy legalább nagyon tehetséges gyermekekkel szemben követendő eljárás ismertetése, az erre vonatkozó megállapítások és javaslatok közlése után szerzünk avval a végső tétellel, egyben elmés mondással végzi érdekes fejtegetéseit: »Igyekezzünk a csodagyermeket mint gyermeket tekinteni, nem pedig mint csodát«.

A dolgozatnak nem utolsó érdeme az a befejező részlet, mely a csodagyermekkel foglalkozó gazdag idegen irodalmat ismerteti, néhány jeles dolgozatot kiemel belőle és ajánl az érdeklődők részére, azonkívül, hogy az idevágó magyar irodalmat is figyelembe veszi kiegészítésül. Kiss József dolgozata azonban egymagában is alaposan tájékoztat a szóbanforgó pedagógiai kérdésről.

Gyulai Ágost.

Heinrich Réz: Ungarn als Vermittler der westlichen geistigen Strömungen nach Süden und Südosten (Ostmitteleuropäische Bibliothek, herausg. von E. Lukinich No. 22.). Budapest, 1939. 8-r., 31 lap.

Ennek a dolgozatnak tartalma a Szerbiával való művelődési kapcsolatainknak tárgykörébe tartozik. Részletesen pontos adataként mintegy kommentárt nem kívánó bizonyosság ahhoz az őszinte vallomáshoz, amely a »Dan« c. belgrádi lapban 1936-ban (nov. 30.) ekként hangzott el: »Sohasem fogjuk

elfelejteni, hogy szerb művelődésünk bölcsőjét magyar földön ringatták, hogy a 18. és 19. század legjelesebb írói, költői és tudósai Magyarországon nőttek fel, hogy e korszak szerb könyvtermelésének legnagyobb részét Budán nyomták és hogy a legelső szerb művelődési egyesületet Pesten alapították».

Művelődési javakon kívül otthon is nyújtott hazánk a szerb-ség jelentékeny részének. Pár esztendővel Buda visszafoglalása után egy tömegben 36.000 szerb család költözik hazánkba, hogy itt faji, vallási és művelődési téren akadály nélkül folytathassa nemzeti életét. Moszkva és Kiev távol van, bár jellemző, hogy a legelső, Karlócán 1733-ban alapított szerb gimnáziumban még öt orosz tanárt találunk. Második szerb tanintézet időrendben az ugyancsak Karlócán 1794-ben fölállított pap-növélde, harmadik az 1813-ban Szentendrén megnyílt, 1817-ben Zomborba áthelyezett s itt ma is működő tanítóképző, negyedik az 1818-ban létesült újvidéki gimnázium. A Tabánban a fölszabadítás óta ismert rác elemi iskoláról a Századokban (1925/26.) közölt pár adat, úgy látszik, elkerülte a jelen dolgozat szerzőjének figyelmét. Vidéken, úgy látszik, nem sok szerb népiskola lehetett, valamint főntemlített két középiskolájukat is aránylag kevesnek fogjuk találni. A magyarázatot azonban megadja szerzőnk Schwartner 1798-i közlése alapján: hazai szerb ifjaink különös szeretettel a protestáns, főleg az evangélikus magyar iskolákat látogatták s ez már azért is fontos, mert e körülmény a német protestáns főiskolák, így pl. a hallei, lipcei, göttingai egyetemek hatásának közvetítését is szolgálta. Részletesen összegyűjtötte Réz Henrik, löcsei, selmecbányai, pozsonyi és pesti evangélikus líceumok, a győri ev. alginázium, a debreceni, sárospataki és hódmezővásárhelyi református kollégiumok szerb növendékeiről fennmaradt adatokat. Több iskolában ezek közül saját önképzőkörük, könyvtárak és alapítványaik voltak. A debreceni kollégiumot 1813-ban meglátogatta Tököly Száva és ennek emlékére később 1000 forintot adományozott az intézetnek. A dúsgazdag, jó magyar érzelmű szerb mecénás (1761—1842) iskolaügyi alapítványai közül legfontosabb azonban, hogy szerb egyetemi hallgatók segélyezésére 1838-ban Bécsben 500.000, Pesten 200.000 forintot ad. Az utóbbi összegből létesült a szerzőnk szerint »ma is fennálló« Tökölyanum, melynek azután végrendeletében egész vagyonát hagyományozta az alapító. A Magyar Pedagógiai Lexicon szerint (II. 819. l.) a világháború után a jugoszláv kormány megvásárolta a Maticá-tól az intézet épületét budapesti követsége számára és helyette Belgrádban állított fel új Tökölyanumot. — Végül megemlékezik szerzőnk arról, hogy a régi Szerbia előkelő családjai leánygyermeküket hosszú időn át állandóan a temesvári apácaintézetbe küldték magasabb kiképzésük céljából.

A következő lapok (14—31.) pontos adatgyűjteményt tartalmaznak a 18. és 19. századokban magyar földön született és legalább is részben itt iskolázott szerb írók, költők, tudósok és művészek működéséről, valamint ezzel kapcsolatban arról a fontos szerepről, amely az újszerb irodalom megszületésében és fölvirágzásában az 1825-ben Pesten (szerzőnk egyes más helyeken tévesen szól Budapestről 1872 előtti adatoknál) megalakított, majd 1864-ben Újvidékre költözött Matica Srpská-nak és a budai, ma Kir. Magyar

Egyetemi Nyomdának jutott azzal a kiváltsággal, amelyet cirillbetűs könyvek kiadására 1796-tól 1850-ig élvezett. Az 1771-ig Moszkvából és Kievből, 1796-ig Bécsből kapott szerb egyházi könyvek, valamint a világi irodalom termékeinek nagyrésze a budai intézet betűivel látott napvilágot s itt jelentek meg a csákvári születésű Obradovič Doszitejnek, (1739—1811.), az új szerb irodalmi nyelv megalapítójának, a bajai származású Vujič Joakimnak (1771—1847.), a szerb színeszet megteremtőjének munkái, továbbá a verseci Popovič Jánosnak (1800—1856) művei is, akit nemzete »a szerb dráma atyjá«-nak nevez s akit 1934-ben szülővárosában emlékművel tisztelt meg. Oly történeti adatok, amelyekről, mint láttuk, szerb szomszédunk ma sem feledkezik meg, mint a másik déli »utódállam« arról, hogy az oláh irodalom és nyelvészet úttörői, Sinkai György, Major Péter és Klein Sámuel, mindhárman a budai egyetemi nyomda alkalmazottai voltak. Még csak annyit, hogy Pupin Mihály, a newyorki Columbia-egyetem és Jovanovič György, a bécsi egyetem professzorai a bánági szerbség szülőttei, akik szülőföldjükre és magyar iskoláikra valószínűleg épúgy szívesen emlékeztek vissza, mint a mi középiskolai tanulóink előtt is jólismert nevű, horvát születésű híres amerikai fizikus, Tesla Miklós arra, hogy ifjúkorának kedvenc olvasmánya Jósika Abafija volt.

A világháború előtt irodalmunk eléggé sajnálatos módon hanyagolta el szomszédaink történetének, művelődésének és mivelünk való szellemi kapcsolatainak tervszerű tanulmányozását. Annál nagyobb öröm látni, hogy fiatal kutatóinknak egész sora mily buzgón igyekszik a nemzeti szempontból oly égető hiányt betölteni. Réz Henrik németnyelvű tanulmánya érdemesen illeszkedik bele e fontos mozgalomba.

Madzsar Imre.

B. Croce : Történelem és szabadság. Budapest, 1940. 8-r., 134 l.

Szabadunk elejének neves olasz bölcseleje, Benedetto Croce, ki annyit tett hazájában a hegeli gondolatok népszerűsítésére s újjáélesztésére, elérkezett élete vége felé egy fájdalmas élményhez: »nem értem már a saját koromat, ennek küzdelmei előttem már idegenek.« Ez a hangulat uralkodik abban a 8—9 kis tanulmányban, melyet Croce utolsó három kötetéből összeszedtek és (önkéntesen) a fenti címszó alá foglalva adtak most ki magyar fordításban. Croce egész lelke a liberalizmusé, s a hatvan éven jóval túljáró filozófus fiatalos hévvel fejtegeti annak a szellemi világképnek a szépségét.

Az egyes kis tanulmányok (Történelemellenesség. A szabadság hitvallása. Liberálizmus és gazdasági szabadság. A polgárság. Régi és új viták az állam-eszme körül stb.) mérőben függetlenek egymástól. Véletlenül is kerültek össze, azonban mindnek középpontja és összekötő kapcsa: az író személye. Ő személyesen áll ki minden régi és új eszmeiránnyal szemben, ami nem liberalizmus. Mert Croce hisz és csak ebben a liberális eszme körben hisz. Elvesztette, sajnos, már történelmi, eszmei hajlékonyságát, a liberalizmusból dogmát csinált, (bár tudja, ép ez az, ami elvileg csak dogmaellenes lehet). Szépnek tartjuk, ha idős emberek őszinte rajongással fejtegetik ifjúkoruk eszményképeit. Van ilyen szép Croce műveiben is, meghatott hitvallás a liberális kor szabadság-eszméje mellett (s érzi is egy helyen, hogy a társadalmi elit-hez